

El Baix Empordà, punt neuràlgic de l'obra i el personatge de Francesc Gimeno

Mariona Seguranyes

Historiadora de l'Art, doctora en Humanitats

La trajectòria pictòrica i personal de Francesc Gimeno no hagués estat la mateixa sense la petja del paisatge empordanès i més concretament el paisatge de l'entorn del Montgrí.

Gimeno és un personatge enigmàtic, no convencional, per a molts dels seus biògrafs, entre ells Joan Mates i Juan Cortés. Molts moments de la seva vida han quedat en l'obscuritat per falta de dades d'un artista que quasi no va tenir vida pública. Nosaltres intentarem apropar-nos un xic més a la seva trajectòria vital i artística, gràcies a alguns dels quaderns que l'artista duia sempre al damunt, per esbossar enèrgicament paisatges naturals i humans que tenia al davant dels seus ulls.

Gimeno va néixer a Tortosa, el 1858, en una família humil. Cal considerar que el seus primers mestres van ser el litògraf Francesc Tió i el pintor decorador Marià Gendre; aquest darrer va ser qui va convèncer el seu pare perquè li permetés aprendre dibuix al seu estudi. Serà Gendre qui l'ajudarà a entrar al taller del prestigiós pintor decorador Manel Marquès, amb qui Gimeno obtindrà una formació tecnicoartística. A més, prendrà part en les tertúlies intel·lectuals que tenen lloc al seu obrador, on participaven l'escultor Riba, Francesc de Paula Bedós, Agustí Querol i el doctor Jaume Ferran, l'inventor del vaccí anticolèric. La influència del doctor Ferran sobre Gimeno va ser molt important en temes científics i astronòmics. És molt possible que fos a través seu que conegués les publicacions de Camille Flammarion. A més, tots dos eren companys de sortides pictòriques.

Gimeno fa el servei militar primer a Saragossa i després a Lleida i Tarragona; quan l'acaba s'instal·la a Barcelona, on inicia una nova etapa. Dels primers anys de Tortosa, i la seva estada a Lleida, en

tenim testimoni en un petit quadern de notes que l'artista sempre duia al damunt, on realitza apunts d'aquests indrets i retrats de les persones properes a ell. Aquest quadern, datat en una primera pàgina del 29 de setembre de 1876, és testimoni dels indrets que explora, paisatges del voltant del riu Ebre, i els retrats de la gent que, sens dubte, tenien una implicació personal amb l'artista.

*Retrat de personatge,
c.1879, llapis sobre
paper, 11,8 x 14,5
cm, col·lecció particu-
lar. Dibuix pertanyent
al quadern del 1876.*

Comença a treballar com a pintor decorador a l'estudi de Joan Parera i alhora intenta viure de la pintura de cavallet, que és el que ell desitjava. En aquest moment Gimeno evoluciona intel·lectualment amb lectures de les obres completes de Flamarion i l'aprenentatge de llengües antigues (grec i llatí) amb la finalitat d'entendre els textos antics, com ara les Sagrades Escripures. Un dels encàrrecs més importants que portarà a terme com a decorador serà el del poeta Jacinto Torres i Reyató (mestre en gay saber) per al seu menjador, que consistia en sis grans quadres.

Sabem per diverses fonts de l'època¹ que es trasllada a Madrid la tardor del 1884, amb el seu amic Ramon Call, on, gràcies a diverses recomanacions², podrà entrar al taller de Carlos de Haes, que esdevindrà un dels mestres més decisius en la seva pintura. Haes ensenya als seus deixebles una metodologia diferent a la que s'havia estat realitzant fins aleshores; els convida a sortir a l'exterior per captar la llum de la natura que els envolta; de fet, estem enfront d'un redescobriments del paisatge, que Gimeno portarà a terme primer a Madrid mateix i després a Catalunya, al Baix Empordà, quan entri en contacte amb aquestes contrades. La topada amb Madrid serà rellevant, no només per les ensenyances que rebrà de la mà del seu mestre Haes, sinó també pel coneixement que tindrà de la pintura espanyola, al Museo del Prado; concretament els artistes barrocs espanyols són els que deixaran més empremta en la seva obra, fruit de l'estudi minuciós que realitzarà de les teles de Velázquez, o bé de Ribera, entre d'altres, a través de les còpies que realitzarà d'alguns dels seus quadres. Aquesta influència dels pintors del Prado serà palpable quan tracti obres d'interior i retrats amb la utilització del clarobscur.

Que Haes el va considerar un dels seus alumnes avantatjats, ho sabem per l'esment que realitza el seu primer biògraf, Joan Mates, referent a l'encàrrec que el rei Carles I de Portugal va fer al mateix Haes, de dos paisatges, amb la condició que aquests fossin realitzats per un dels seus millors deixebles; i, com ens diu Mates, "Haes no vacil·là pas mica en honorar amb l'encàrrec dels dos paisatges el nostre Gimeno. És més, sabem que el rei, en rebre les dues pintures, en féu sou de tres-centes pessetes mensuals, amb subministrament de colors i compresa, també la despesa de les teles."³ El que cap biògraf aclareix i no sabem amb exactitud són els motius que fan tornar el pintor de la seva estada de Madrid, que tan profitosa li va ser.

El seu primer encontre amb Torroella de Montgrí ens ve relatat per Josep Pla, que descriu l'arribada de tres excèntrics homes a la petita vila del Baix Empordà: "Un bon dia de l'any 1887 arribaren a Torroella de Montgrí tres curiosos personatges, tots tres pintors desigualment coneguts en els medis artístics de la capital. L'un era Modest Urgell, el pintor de cementiris i de paisatges llòbrecs i solitaris. (...) Dels tres joves artistes, si Urgell semblava portar la veu cantant i mantenia la suggestió general i Gimeno apareixia una mica en segon terme, el tercer expedicionari semblava l'home de les possibilitats, vull dir el de més diners explícits i sonats.

Aquest era Ramon Call, pintor especialitzat en l'art del retrat."⁴. Pla és l'autor que ens dóna fe de la presència d'Urgell amb Ramon Call i Gimeno a la petita població. Per la descripció de l'escriptor de Palafrugell, qui portava la iniciativa del viatge eren l'Urgell i en Call. Call és l'amic de Gimeno, que també ha compartit amb ell l'experiència a Madrid; pintor, i per sobre de tot retratista, esdevindrà un dels primers mecenes del pintor tortosí i molt probablement el responsable que Gimeno posés els peus a Torroella. De fet, segons testimonis de l'època⁵, és el cosí de Call, Josep Call, qui li proposa a Gimeno que pintés a compte del seu pare, a canvi d'un petit sou mensual, i l'estada a Torroella formava part d'una d'aquestes campanyes pictòriques. La raó per la qual escullen aquesta vila per prendre apunts del natural, la trobem en l'article de Joan Pericot (amic personal del pintor en els seus darrers anys de vida) "El pintor Gimeno i Torroella"⁶. Segons aquest autor, l'oncle de Ramon Call, l'enginyer agrònom Domènec Call Morros, en aquells moments treballava a Torroella per a l'empresa La Ramie Française. Per a Gimeno, aquesta estada serà molt important, perquè s'enamorarà de la filla de l'amo de la fonda on s'hostatgen, Caterina Massaguer. Però sembla que el nostre pintor ja havia tingut contacte amb el Baix Empordà, en concret amb Begur, abans que fes el seu viatge a Madrid. Ho sabem pel quadre que va catalogar Jordi A. Carbonell': un retrat d'un rostre masculí sobre un fons fosc en el qual apareix la inscripció "Begur 1884", justament l'any en què l'artista es traslladava a Madrid.

Al llarg d'aquests mesos del 1887 que el pintor tortosí passa a Torroella, portarà a terme els primers quadres que plasmaran el poble del Baix Empordà, que l'ha acollit, i sobretot un dels temes que tractarà serà la torre de les Bruixes.

Gimeno es casa amb Caterina el vint-i-vuit d'abril de 1888 a Torroella de Montgrí, i entre els testimonis es troba el seu amic pintor Ramon Call. El primer que farà Gimeno amb la seva muller Caterina és traslladar-se a Llançà, per pintar una sèrie de teles per encàrrec del seu amic Enric Ventosa. En aquestes obres, totes de temàtica marinera, ja es veu un apropament de la llum naturalista, fruit de les ensenyances rebudes del seu mestre a Madrid, Carlos de Haes.

El 1889 és l'any del desplaçament del matrimoni a Barcelona i del naixement del primogènit, Martí, que esdevindrà pintor com el seu pare i que fins als catorze anys viurà amb els seus avis a Torroella.

En aquests anys Gimeno rebutjarà una sèrie d'encàrrecs proposats per diversos aristòcrates de l'Empordà. Ens ho explica un dels seus biògrafs, Joan Mates, i també Josep Pla. Entre aquests nobles hi havia els comtes de Peralada i els marquesos de Robert. Malgrat això, col·laborarà en la restauració del palau dels comtes de Solterra, quan l'adquireix l'avi Robert. A Barcelona opta per treballar de pintor i de decorador per a diverses persones, entre elles Pere Ferrer, que li encomana les tasques més delicades. Cap dels estudiosos de la seva figura, ni Joan Mates ni Rafel Benet, entenen aquest canvi de direcció, el retorn al seu ofici de pintor de parets. Joan Cortés⁸ hi troba una explicació en el seu nou estat civil; sembla que amb el matrimoni entra en un intercanvi de relacions socials de la seva família política que el fa sentir incòmode, i decideix viure guanyant-se el pa amb els seus propis recursos, sense haver de dependre de cap encàrrec de nobles o rics. Aquesta decisió el porta a Barcelona a treballar de sol a sol. Aquests anys seran possiblement els més durs per a tota la família; naixeran els seus cinc fills, Martí (1889), Aurèlia (1890), Narcisa (1894), Francesc (1898) i Josep (1901), i Gimeno només es pot dedicar a la pintura, a la seva pintura, quan li queda un forat. Possiblement aquesta és la raó per la qual la majoria de les seves obres fan referència als retrats dels seus fills petits i la seva muller, i totes estan realitzades a l'interior de la llar, la majoria a Barcelona, d'altres a Torroella, al menjador de la fonda, quan visiten el seu fill Martí, que és criat pels seus avis materns. De fet, l'artista no té gaire temps per explorar altres espais per treballar, i pren com a model el que té més a l'abast, la seva família.

Existeix un petit bloc de notes del 1900, on Gimeno pren apunts de les seves sortides a la muntanya amb el seu fill "Francisquet", tal com ell l'anomena. Amb un traç segur i ràpid plasma els boscos de les muntanyes properes a Sant Gervasi⁹, on ell residia, més concretament a la font d'en Canet¹⁰, i també dibuixa el seu fill descansant al mig del camp.

Són anys difícils per al nostre artista, però és justament en aquests moments quan realitza una de les obres clau de tota la seva producció, es tracta de *La petita i el seu companyó* (1891) que probablement, tal com apunta Joan Pericot¹¹, va ser pintada a Torroella de Montgrí, en una d'aquelles anades i vingudes al poble de la seva esposa. Hi és present la influència de Velázquez pel joc de clarobscurs

i per les perspectives en diagonal que es formen entre els dos personatges i els objectes de la composició.

Retrat de Francisquet,
c. 1901, llapis sobre paper,
11,2x 15 cm, col·lecció
particular. Dibuix perta-
nyent al quadern del 1900.

En aquests anys es presentarà a les exposicions generals de Belles Arts que tenen lloc a Barcelona, on exhibirà obra a les mostres dels anys 1891, 1894, 1896 i 1898¹². Malgrat que va obtenir algun guardó, en algunes d'aquestes exhibicions, enfront les peces modernistes de Ramon Casas o Santiago Rusiñol, entre d'altres, la seva obra va passar absolutament desapercebuda per a la premsa de l'època, i les seves teles no van encaixar amb el gust refinat de l'època. La bohèmia de Gimeno, més que negra, no era bohèmia perquè tenia tota una família a qui sustentar econòmicament; i en les seves composicions plasmava, no un món proletari, com han afirmat Josep Pla i Rafael Benet, sinó un entorn real, la vida quotidiana de la seva família, i malgrat la humilitat dels seus colors, i de les seves formes, aquests no deixen d'ésser contundents, imposant-se amb força, sense deixar espai a cap mena de gest gratuït, i això era molt difícil que una societat burgesa benestant barcelonina ho pogués acceptar.

A partir de 1898, Gimeno va renunciar a un nou intent de participar en certàmens i exposicions i es va recloure en la seva feina i en la seva

activitat artística, que portava al marge de qualsevol moviment estètic; la seva és una obra personal, sorgida des de la intimitat, que anirà derivant en uns tics expressionistes, sobretot visibles en els seus autoretrats. Tan sols trencarà aquest aïllament amb la participació a la mostra col·lectiva de la Sala Parés, el 1901, i també amb la participació a l'Exposició Nacional de Belles Arts de Madrid, el 1904, on va obtenir una menció honorífica amb la peça que hi va presentar. Però l'artista, si per una banda no manté un contacte directe amb el públic, sí que ho farà amb companys artistes i amb la pràctica del dibuix, a través de l'assistència cada setmana a les tertúlies del cafè Novedades de la penya dels Aquarellistes, en què compartia copes amb Joan Pellicer, Eliseu Meifrén, Lluís Labarta, Galofré Oller o Ramir Lorenzale, entre d'altres. Arribà un moment que el Centro de Acuarelistas i els de l'Ateneo Barcelonés es fusionaran fundant el Círculo Artístico on Gimeno i Joan Baixas sempre estaven discutint sobre temes artístics, i on fins i tot va coincidir, entre el grup de joves que practicaven el dibuix al natural, amb un adolescent Pablo Picasso.

En aquests anys, lentament, el pintor iniciarà tota una producció literària: escrits que reflexionen sobre textos de les Sagrades Escripures, sobre la Bíblia... Entre els arxius dels seus familiars hem trobat alfabetes de llengües antigues, com l'alfabet fenici comparat amb la baixa escriptura egípcia, l'alfabet lici o bé l'alfabet etrusc. És un Gimeno absolutament desconegut, que es troba en un moment de transició. El seu camí ja no serà la ciència positivista, sinó que optarà per una dreuera religiosa, de recolliment, de llargues lectures de l'Antic Testament, que el van aïllant encara més del seu entorn quotidià i artístic. Un dels motius d'aquest recolliment potser l'hem de cercar en la decepció que pateix com a pare i mestre del seu fill gran. Amb catorze anys, Martí es trasllada a viure a Barcelona amb els seus pares; aquells dies de convivència entre pare i fill són especials: surten tots dos pels voltants de Sant Gervasi a pintar i Gimeno pare li dóna tota una sèrie d'indicacions que ell no acaba de seguir. Al cap de poc Martí deixa la seva llar familiar per anar a Girona, on es relacionarà amb el grup noucentista format al voltant de l'arquitecte Rafael Masó, i l'hivern de 1910, concretament el dia de Nadal, desapareix, fuig a l'Argentina, perquè és cridat a fer el servei militar, amb el perill que això implicava d'anar a parar a la guerra d'Àfrica. Aquesta partença tan sobtada de Martí, sense ésser anunciada, va suposar a Gimeno una gran decepció i un gran disgust, que amb els anys es va anar

alleugerint. Per altra banda, Martí va tenir sempre gran estima i admiració pel seu pare. En unes declaracions a un diari de l'Argentina, ens descriu la faceta d'estudiós de llengües antigues del seu progenitor; "[...] posseïa un coneixement extens de la geografia del cel. Coneixia també a fons l'obra dels clàssics, literats i poetes; sentia predilecció pels místics espanyols: Santa Teresa, San Juan de la Cruz...; ja dominava els principals idiomes europeus i estudiava el grec, l'hebreu i el sànscrit. Coneixia, demés, les taules de logaritmes egipcis." En aquesta entrevista, Martí puntualitza que tots aquests fets que recorda del seu pare són des de 1901 fins que es trasllada a Buenos Aires. Per tant, hem de datar l'interès de Gimeno per aquests temes abans de 1910, un interès que a poc a poc s'anirà accentuant pel que fa a l'estudi dels textos bíblics.

L'any 1915 és una fita important per a l'artista, perquè el pintor Ignasi Mallol i el crític Romà Jori, amb el suport del galerista Josep Dalmau, li organitzen una exposició retrospectiva i reivindicativa del seu art, que va tenir lloc entre el 15 i el 30 de maig, d'aquest any. El 20 de maig, Xènius (Eugeni d'Ors) publica una glossa a la *Veu de Catalunya* amb la finalitat de fer conèixer i defensar la figura de Francesc Gimeno, malgrat que, com esmenta el mateix Rafael Benet, "Xènius, tot i les reserves, diu la seva admiració per l'art dens i intens de Gimeno..."¹³. Aquestes reserves de les quals ens parla Benet, les subratlla Francesc Miralles¹⁴ en la seva darrera monografia dedicada a l'artista, i interpreta l'esmentada exposició i homenatge a Gimeno com una iniciativa pròpiament dels seus amics, el pintor Ignasi Mallol i el periodista Romà Jori, i que en certa manera Dalmau, sense desitjar-ho realment, es va veure involucrat en l'organització d'aquesta mostra, sense ésser conscient plenament de la importància de l'obra de Gimeno; i Eugeni d'Ors escriu la glossa dedicada al pintor, portat pel corrent d'eufòria d'aquell moment, una glossa que precisament no es pot qualificar d'elogiosa, sinó que hi són presents moltes reserves. Creiem que aquesta interpretació dels fets té bona part de raó, perquè la vida de Gimeno, després d'aquesta exposició a les galeries Dalmau, i els actes en homenatge que es van completar amb un sopar d'honor a l'Hotel Royal de Barcelona, no van canviar radicalment la seva vida. A més, Mates ens explica a la biografia que va dedicar a l'artista que, malgrat tots els esforços, l'exposició va tenir un escàs èxit de vendes. Però aquesta mostra li va servir a Gimeno per retrobar-se amb el doctor Francesc de Paula Bedós i Artal, company

de tertúlies a Tortosa, que esdevindrà un puntal importantíssim a partir d'ara per a la seva vida pictòrica. El doctor Bedós va aglutinar al voltant seu una sèrie de protectors que van ajudar Gimeno a deixar la seva feina de pintor de parets per dedicar-se a allò que més li agradava, pintar el paisatge a l'aire lliure, i gràcies a aquest suport inicià una sèrie de campanyes per tot Catalunya. De fet, enceta el seu itinerari artístic pels paisatges de Catalunya a final del 1914 amb la seva estada al Pont de l'Armentera, a la zona de Tarragona. El 1916, un amic del Doctor Bedós, Joan Gorina, li finança el viatge a Mallorca, on pintarà moltes de les cales de l'illa, entre elles les de la zona de Sóller. Però aquest 1916 és l'any del retorn del pintor a les comarques de Girona, del seu retorn pictòric a Torroella; uns anys intensos i màgics, per al vell Gimeno que, malgrat que la seva salut no l'acompanyés plenament, va realitzar part de les millors teles, per les quals és recordat i serà recordat.

En un tercer bloc de notes, tenim indicada la ruta vital i artística de l'artista entre els anys 1916-1917, una de les etapes més rellevants del nostre pintor. Aquest petit àlbum venia encapçalat per un minúscul retall de diari d'un pensament de Sant Francesc: "És impossible que un home sigui feliç en aquest món i en un altre." Amb el fil d'aquest pensament i en bona part dels textos de Gimeno hi ha una visió obscura de la vida, i la natura és interpretada com un reducte on l'home pot esdevenir feliç. Aquesta interconnexió amb el paisatge és el que portarà a terme l'artista per la zona del Baix Empordà i Girona entre aquest 1916-1917, i el seu repte per sobre de tot serà captar la llum amb tota la seva intensitat. L'atmosfera translúcida de l'Empordà, l'ajudarà en la seva tasca del *plein aire*, en la seva pugna amb la natura i serà el moment en què realitzarà les seves millors teles. El dibuix esdevindrà la base de la seva obra, i prendrà apunts per estudiar el territori i els possibles jocs de perspectiva, tal com podem veure en aquest quadern. L'estiu del 1916 Gimeno es troba instal·lat a Girona, captant imatges de la ciutat per a la seva pròxima exposició a Athenea, el centre cultural dirigit per Rafael Masó, l'arquitecte noucentista, amb el qual el seu fill Martí Gimeno, abans de marxar a l'Argentina, va col·laborar com a artesà en algunes de les seves obres. La mostra es va inaugurar el 22 de juliol de 1916, i desconeixem l'èxit de ventes de la mostra, però no va tenir excessiu relleu a la premsa local.

Girona,
c.1916, llapis
sobre paper,
20,5 x 22,5
cm, no signat,
dibuix perta-
nyent al
quadern de
1916/1917
col·lecció par-
ticular.

Hem de datar la primera estada de Gimeno a Begur la tardor d'aquest 1916, per la invitació de la seva exposició de Begur, del setembre de 1917, al Centre Excursionista L'Empordà, en què s'esmenta que l'artista s'hi troba des de la tardor anterior. Entre aquests dos anys Gimeno enfortirà els seus llaços d'amistat amb tota una sèrie d'intel·lectuals i amics de la zona, que li donaran suport i estaran a l'aguait de l'avanç de les seves teles i, com no, del seu benestar físic. Tampoc podem oblidar que té una part de la seva família a Torroella de Montgrí, on farà parada i fonda quan li calgui. Té bons amics en aquest territori, com Narcís Duran, secretari de l'Ajuntament de Begur i parent seu. Duran és un home que entén bona part dels seus patiments. A Palafrugell té un grup d'amistats amb qui es trobava quan hi baixava; ens referim a Josep Pla¹⁵ i Joan Baptista Coromina, director en aquells moments de l'Escola d'Arts i Oficis d'aquesta població. També manté contactes amb el pintor lleidatà Baldomer Gili Roig, que llavors treballava a Calella de Palafrugell, i que sabem, per una carta que Gimeno dirigeix a la seva família, que l'havia visitat a Fornells, amb Ramiro Torres¹⁶.

A través de la correspondència que manté l'artista amb la seva muller, i els dibuixos de l'esmentat bloc de notes, podem anar resseguint

aquest itinerari paisatgístic del pintor: “Yo tengo empezadas dos telas, marinas, con rocas por el estilo de algunas que hice en Llansà. Hay por estas costas de Bagur puntos de vista de una poesía encantadora. Las playas de Fornells, Satuna, y Sarriera son encantadoras y dulces, quietas, pero estan un poco lejos y como he empezado una tela por la mañana en Satuna y otra por la tarde des de las montañas de Bagur, que miran al mar es algo pesado, pues he de hacer un viaje por la mañana y otro por la tarde que cuando llego a la noche o me quedan más que ganas que de descansar [...]”¹⁷. El que ens queda clar és que Gimeno quan s’enfronta de nou amb la costa de l’Empordà, malgrat els anys que fa, té molt present la campanya pictòrica que va portar a terme a Llançà i és que la llum que hi troba és molt semblant, però ell ha evolucionat amb el tractament d’uns pigments molt més intensos i unes pinzellades més soltes.

Fornells,
c. 1917,
llapis sobre
paper,
22,5 x 20,5
cm, no
signat,
col·lecció
particular.
Dibuix per-
tanyent al
quadern
de c.1916-
1917.

A través dels esbossos que pren, és possible veure el contrast de llum i ombra d'aquestes cales de Begur, que el captiven tan poderosament, fins al punt de plantejar-se desplaçar-se a viure a aquesta zona, tal com sabem per una carta del 30 de desembre que li escriu el seu fill Martí, on aquest expressa la seva opinió d'aquesta possibilitat: "[...] por nuestra parte veríamos con sumo placer el que fuera factible el poderse cumplir el anelo de Vds de poder ir a vivir a Bagur aunque comprendemos las dificultades que llevan aparejadas"¹⁸. Per aquesta mateixa carta sabem que l'artista havia tingut problemes de salut, i que havia estat treballant per Girona, Torroella i Begur. Aquesta primera estada a Begur, per la correspondència que manté l'artista amb la seva muller, deduïm que es va estar a la llar familiar de Narcís Duran, casat amb la cosina de Caterina Masseguer.

D'aquest període són els dibuixos de Girona, de les platges de Pals, de la sala de l'Ajuntament de Begur i de les cales d'aquesta població, Aiguafreda, Fornells, i també de la costa de Torroella de Montgrí, les illes Medes. En aquesta mateixa llibreta de dibuixos, hi són presents retrats d'infants llegint, i de dones, de perfil; no descartem que algun d'aquests retrats femenins corresponguin a algun membre de la família de Narcís Duran. Descartem que l'artista anés realitzant aquests dibuixos d'una manera ordenada dins aquesta petita llibreta, sinó que escollia a l'atzar les pàgines on plasmava en directe aquells paisatges; per tant, aquest bloc de notes és un lleuger indicador geogràfic d'aquests anys 1916-1917, complementada sempre amb la correspondència personal de l'artista.

Aquests esbossos li serviran al nostre pintor per tenir una primera aproximació al paisatge que l'envolta i, de fet, la majoria esdevindran la base per als seus olis d'aquesta època.

D'aquesta campanya pictòrica sorgeixen un conjunt d'obres esplèndides que formaran part d'una nova exposició dedicada al pintor a Girona, que Athenea inaugurarà el divuit de març de 1917, on presentarà teles pintades a la costa de Begur i teles de la ciutat de Girona. Aquesta mostra, a diferència de l'anterior, sí que tindrà una major projecció i donarà peu a un llarg article publicat al *Diario de Gerona* el 25 de març de 1917 on se'l qualifica de "pintor fort", "pintor solidíssim, racial", per la intensitat dels seus colors i la captació de la natura.

Nen escrivint,
c. 1916, llapis sobre
paper, no signat, 11,5 x
20,5 cm, Dibuix per-
tanyent al quadern de
1916-1917, col·lecció
particular.

El 18 de juny de 1917 s'inaugura una exposició individual de Gimeno a la Sala Goya. Es mostren composicions realitzades dels voltants de Barcelona i del Baix Empordà, de la seva estada a Torroella i Begur.

Ens imaginem que, empès per l'atracció que sent envers aquests paratges naturals, retorna a Begur i s'instal·la a Fornells, en una barraca, esplèndidament descrita per Pol (Ferran Agulló)¹⁹ i per Josep Pla, en l'*Homenot* que li dedica: "Quina història l'estada de Gimeno a Fornells! Li donaren permís per a redossar-se en els

baixos de la casa que hi té, sobre el port de Ses Orats, l'americano Airós, Font de nom de casa, un senyor de Begur que viu a Puerto Rico [...]. Els baixos a què fem referència serveixen habitualment per a salar peix, de manera que fan una bravada sòlida i densa. Fou en un dels racons d'aquest salí on Gimeno posà el matalàs de bossat de blat de moro, al sòl de terra, deixat per uns pescadors amics..."²⁰. En aquestes mateixes pàgines Pla ens descriu fil per randa les exposicions que Gimeno realitza a Begur i Palafrugell, durant les corresponents festes majors. La mostra de Begur, recollida per la premsa de la zona, va tenir lloc al local del Centre Excursionista l'Empordà de la vila, el setembre de 1917, amb motiu de la festa local de Santa Reparada i es va realitzar un petit catàleg de les teles exposades. Aquesta exposició va ser molt celebrada entre la premsa local, que considera el pintor un dels mestres definidors del paisatge del Baix Empordà. De fet, aquesta mostra va ser organitzada pel mateix escriptor de Palafrugell i pel seu company Joan Baptista Coromina, que ajuden el pintor i li donen suport en tot el que poden. I aquesta mostra serà clau per a un jove Pla que escriurà en el diari del *Baix Empordà* dos articles²¹ al voltant d'aquesta mostra, on parlarà del concepte del paisatge empordanès de la plana i del paisatge empordanès del mar, que esdevindrà la base per a la seva futura producció literària.

Illes Medes,
c. 1916,
llapis sobre
paper, no
signat, amb
inscripció,
11,5 x 20,5
cm, dibuix
pertanyent
al quadern
de 1916-
1917,
col·lecció
particular.

De l'exposició de Palafrugell, tan sols disposem de la font de Josep Pla, que la ubica a la sala La Parra, més coneguda com el Club 3x4, i sabem que cronològicament es va celebrar abans que la de Begur, però documentalment no hem trobat cap altra font que ens corroborés que aquesta hagués tingut lloc. Una altra possibilitat és que aquesta mostra hagués estat un acte molt íntim per a l'artista i els seus amics.

El Gimeno que trobem a final d'estiu de 1917 és un Gimeno cansat, que treballa de sol a sol i que està malalt, fins que, com ens explica Mates i Pla, una ambulància se l'ha d'endur de Fornells, a causa d'un còlic nefrític. Després de la seva recuperació a Barcelona, la Sala Parés li dedica una exposició, juntament amb Modest Teixidor, on exhibeix les teles que havia pintat l'estiu anterior a Begur.

Sabem per la publicació local *Emporion*²² que a principi de març del 1918 el pintor fill adoptiu de Torroella s'instal·la al poble amb la seva família per treballar, i fruit d'aquesta estada sorgiran el conjunt de teles de les *Teulades de Torroella de Montgrí. Un poble empordanès*, possiblement una de les peces més conegudes de l'artista. S'exhibeix per primer cop a l'Exposició d'Art, que va tenir lloc al Palau de Belles Arts de Barcelona, entre el 10 d'abril i el 30 de maig del 1918, i va ser adquirida per l'Ajuntament de Barcelona per subscripció popular, en la qual, tal com recull una part de la premsa, molts torroellencs hi van col·laborar. Aquesta fantàstica obra mostra els teulats de Torroella des del terrat de la fonda Martinet, aquella fonda on es va hostatjar el 1887, i on va trobar la dona que seria la seva muller i la mare dels seus fills; sens dubte, per a Gimeno aquell és un paisatge estimat, íntim i experimentat; no estem davant una visió bucòlica d'aquest poble, sinó que és una interpretació d'aquells teulats, d'aquell cel, amb el Montgrí vigilant i dominant aquell territori, des del mateix interior, ell és un habitant més d'aquella terra, forma part dels pagesos i els comerciants que es mouen vigorosament en una de les altres obres importants dedicades a Torroella, *Dia de mercat a Torroella*, c.1918, pintada també al llarg d'aquelles jornades de pintura intensa, d'embriaguesa de color, natura i humanitat; una humanitat de la qual tant dubtava en els seus escrits, però que no podia deixar de plasmar en la seva obra.

Sabem per una carta que li va enviar a Jacinto Torres i Reyató, el 7 de setembre de 1919 des de Calella de Palafrugell, que el pintor havia

passat per un nou contratemps de salut, i que ja es trobava més recuperat a la seva llar de Sant Gervasi.

Els darrers anys de la seva vida, quan la seva salut li permet, es trasllada a casa del doctor Bedós a Sabadell i es dedica a captar la natura del voltant d'aquesta població en petites teles, la major part de les quals, tal com ens indica el seu biògraf Joan Mates, van se adquirides per amics del doctor Bedós, que van esdevenir admiradors de l'obra de Gimeno i que van permetre a l'artista viure satisfet amb la seva tasca diària de pintor, sense haver de preocupar-se amb escriure de les necessitats vitals.

Gimeno va morir un dia gris, el 22 de novembre de 1927, rodejat de tots aquells que l'estimaven, tal com ens explica el seu amic, el poeta Martí Monteny: "Al volt del seu llit no hi hagut altres persones que la dona i els fills i alguna bona veïna. Ha mort com sempre ha viscut, voltat de la més gran humilitat, en un llit de ferro, dins d'una cambreta petita sense cap mena de luxe ni de confort que, d'altra banda, no necessitava, assistit, això sí, ben amorosament per tots els seus. Al capçal del llit una còpia feta per ell de la Puríssima de Murillo i per les parets alguns quadros de figura dels seus familiars, dels quals ni en les hores més apremiants de la seva existència no havia volgut desprendre's, tot i que alguna vegada la seva venda hauria representat per a ell una possible solució"²³. El nostre artista va morir amb l'expressió als llavis: "-Déu meu! Quin fred tan negre!"; i és que per a ell les sensacions es convertien en taca de color, tal com va demostrar i experimentar en el darrer període de la seva obra, ja que els seus olis a poc a poc s'apropaven a un estil més expressionista.

Tota l'obra de Gimeno és fruit d'aquesta pulsio que manté l'artista amb la vida, dels seus dubtes, de les seves angoixes i, malgrat tot, de la seva lluita per viure seguint els seus principis i ideals.

No estem d'acord amb molts dels teòrics que van tractar el personatge Gimeno i la seva obra des de la llàstima i el plany, tampoc amb aquells que diuen que ell era l'únic culpable del seu aïllament de la societat. Sens dubte, la seva obra no seria la mateixa sense la seva forta personalitat, el seu orgull i la seva lluita constant per practicar un art en el qual creia plenament; el seu objectiu no era vendre quadres i aconseguir exposicions; la seva obra és el reflex de totes les

seves inquietuds transcendents i les seves reflexions místiques, que en alguns moments s'apropen a unes angoixes pròpies de la fi del segle XIX, que estan molt lligades a la filosofia d'Schopenhauer (tan sols cal recordar la cita de sant Francesc que acompanyava la seva llibreta d'apunts del 1916, a través de la qual ens indica que en aquest món un no pot ésser feliç i, fins i tot, és dubte si en un més enllà és possible aconseguir aquesta pau d'esperit, que l'artista tant anhelava i necessitava). Massa sovint s'ha jutjat el personatge Gimeno obviat una obra consistent, que va més enllà d'una senzilla pràctica del *plein aire*, i els seus textos complexos, tots fruit de reflexions transcendents de la vida, la mort, la idea de Déu, són un aspecte més de la seva obra plàstica.

Autoretrat,
c.1920,
carbó sobre
paper,
col.lecció
Fons d'Art
Municipal,
Torroella de
Montgrí.

Gimeno a l'Empordà descobreix una llum que esdevindrà lentament la base de la seva pintura, així com també el dibuix, el traç, l'estructura d'una natura, que no escull a l'atzar, sinó que primer de tot l'explora, la respira, la viu i és llavors quan la pinta, de la mateixa manera que els personatges que retrata sempre mantenen un lligam sentimental amb ell. L'atzar va portar Gimeno a Torroella; després serà Gimeno qui escollirà Torroella i part del Baix Empordà per plasmar-lo en la seva obra, per experimentar amb textures i colors, i aquesta base del tractament de la llum que portarà a terme a l'Empordà, la farà servir per elaborar els seus paisatges de Sant Gervasi, de les rodalies de Barcelona, per pintar una Sagrada Família tan mística i propera a la natura, i per treballar amb l'entorn del Pont d'Armentera i de Sabadell.

Estem segurs que, sense aquest contacte íntim que manté el pintor tortosí amb l'Empordà, la seva obra no hagués evolucionat envers l'explosió del color i la intensitat de la llum, tal com ho va fer.

Les seves teles a principi del segle XXI no ens deixen d'atreure i d'admirar; és una plàstica vital, que respira, i encara avui ens transmeten part d'unes angoixes transcendents que tots compartim.

Vull expressar el meu agraïment als descendents del pintor, que m'han permès consultar el seu arxiu i aquestes petites llibretes que tan útils m'han estat.

¹ Vegeu J.Morató; "F. Gimeno pintor de parets i gran pintor- Notes biogràfiques", *La Veu de Catalunya*, 17 de maig de 1915, núm. 283. Jordi A. Carbonell, al nom de Ramon Call hi afegeix el d'Enric Ventosa, entre els acompanyants que viatgen amb Gimeno a Madrid. Vegeu Jordi A. Carbonell, "Els inicis, (1875-1889)", dins *Un artista maleït Francesc Gimeno*, MNAC del 2 de març al 21 de maig, 2006, nota núm. 10, pàg. 86.

² Una d'aquestes recomanacions va venir de la mà de l'artista Esmeralda Cervantes, la filla de l'urbanista Idelfons Cerdà.

³ Mates J: *El pintor Francesc Gimeno*, Sabadell, Edicions La Mà Trencada, 1935, exemplar 183, pàg. 39-41.

⁴ Pla J: *Homenots de tercera sèrie*, Edicions Destino 1972, pàg. 101-102.

⁵ J.Morató, en l'article que realitza amb motiu de l'exposició de Francesc Gimeno a les galeries Dalmau del 1915, relata que el cosí de Ramon Call li proposa a l'artista, un cop aquest ha retornat de Madrid, que pinti per al seu pare, a canvi de 25 duros mensuals. Vegeu J.Morató; "F. Gimeno pintor de parets i gran pintor-Notes biogràfiques", *La Veu de Catalunya*, 17 de maig de 1915, núm. 283.

⁶ Pericot J: "El pintor Gimeno i Torroella", dins *Llibre de la Festa Major*, Torroella de Montgrí, 1983, Centre d'Estudis i Arxiu, Ajuntament de Torroella de Montgrí, pàg. 1-11.

⁷ Carbonell J: "Francesc Gimeno", Barcelona, *Diccionario Ràfols*, Ediciones Catalanas S.A., 1989, pàg. 179.

⁸ Juan Cortes: *Gimeno*, Barcelona, ed. Niubó, 1949.

⁹ La primera residència del matrimoni Gimeno Masseguer, va ser un pis al carrer Mallorca, cantonada carrer Roger de Llúria, però quan les mancances econòmiques van començar a incrementar-se es van traslladar a la zona de Sant Gervasi, al carrer de la Noguera. Mates ens relata en la biografia que dedica al pintor com Gimeno explora les muntanyes de les rodalies d'on viu. Vegeu Mates J: *El pintor Francesc Gimeno*, Sabadell, Edicions La Mà Trencada, 1935, exemplar 183, pàg. 45.

¹⁰ El mateix pintor en aquest petit bloc de notes explica, amb una breu nota, la seva excursió a la font d'en Canet, molt pròxima al seu habitatge: "Vivim nosaltres a dos pasos de la montaña, aquella tarda bam ana a la font den Canet...". Transcripció d'aquest manuscrit, en l'esmentat bloc de dibuixos. Col·lecció familiar.

¹¹ Pericot J: "El pintor Gimeno i Torroella", dins *Llibre de la Festa Major Festa Major*, Torroella de Montgrí, 1983, Centre d'Estudis i Arxiu, Ajuntament de Torroella de Montgrí, pàg.9.

¹² Per veure amb més detall les peces que va presentar en cada certamen, vegeu Mendoza C: "Francesc Gimeno. La soledat d'un artista tenaç", dins *Un artista maleït Francesc Gimeno*, pàg. 20, MNAC del 2 de març al 21 de maig, 2006.

¹³ Benet R: "Francesc Gimeno. L'home i l'artista", *Revista Art*, Vol. II, juliol 1935, núm. 10, pàg. 298.

¹⁴ Miralles F: *Francesc Gimeno, passió i llibertat*, Edicions Viena, Diputació de Tarragona, col·lecció Tamarit, 2005, pàg. 36-39.

¹⁵ Josep Pla al principi de *l'Homenot* que dedica al pintor explica com va succeir una trobada entre el mateix Gimeno, amb Joan Baptista Coromina i ell en un cafè de Palafrugell, i també ens relata com algunes de les seves converses entre ell i Joan Baptista Coromina giren al voltant de Gimeno.

¹⁶ "Ayer miercoles, vino a verme Ramiro Torres con el canot y Gili Roig que ya estuvo en casa. Este vino con su mujer y una sobrina. Se alegraron mucho de verme y yo también y me hicieron prometer que fuera a Calella tres o cuatros días. Pero yo no quiero ir hasta tener acabadas las telas. Pero insistieron y quedamos que el sábado vendrá Ramiro a buscarme con el canot automóvil." Carta de Francesc Gimeno dirigida a la seva muller, c.1917, arxiu familiar.

¹⁷ Carta de Francesc Gimeno dirigida a la seva muller Caterina, c. hivern 1916, quan s'està a la casa familiar de Narcís Duran. Arxiu familiar.

¹⁸ Carta de Martí Gimeno i Mar, 30 desembre 1916, arxiu familiar.

¹⁹ Ferran Agulló, sota el pseudònim de Pol, va descriure la seva trobada amb Francesc Gimeno a Fornells, pintant i treballant fervorosament, en un article publicat a *La Veu de Catalunya*, el desembre de 1917.

²⁰ Pla J. *Homenots tercera sèrie "Francesc Gimeno"*, Barcelona, Edicions Destino, 1972, pàg. 88.

²¹ Pla J: "Exposició Gimeno, a Bagur", *Baix Empordà*, núm. 415, 23-0-1917, Pla J: "A propòsit de l'Exposició Gimeno a Begur, encare", *Baix Empordà*, núm. 416, 30-09-1917. Sobre l'anàlisi d'aquests dos articles vegeu el catàleg de l'exposició *Josep Pla i els pintors La construcció el paisatge empordanès*, 06-05-2006 / 10-12-2006, edita Fundació Josep Pla.

²² Vegeu *Emporion*, 10-03-1918, núm. 76 pàg. 7.